

הערכת תכניות

ד"ר סיגל חן, מכללת לוינסקי לחינוך

הערכת תכניות מחייבת איסוף שיטתי של מידע על פעילות כדי להחליט לברר מה השפעתה ולהחליט אם להמשיך בה במתכונת זו (Patton, 1978). לעתים, בעקבות הערכת תכנית, ייבחנו מחדש מדיניות התכנית או דרכי הפעולה. ההערכה עוסקת בשאלות כגון: האם התכנית ממלאת את ייעודה? אילו קשיים מתעוררים בכל רכיב של התכנית? מה השפעת התכנית? האם לתכנית השפעות נוספות?

לפי האוס (House, 1993), בעבר החלטות התקבלו על סמך מבנים חברתיים מסורתיים (דוגמת המבנה השבטי). עם התפתחות הקפיטליזם והמעבר של אנשים אל העיר, למקומות המנותקים מהמבנה המסורתי השבטי, פחתה השפעת המשפחה והקהילה על הפרט, וכעת אדם לא יכול היה להצדיק את החלטתו במסורת ובמשפחה - ב"זקן השבטי", ב"אב המשפחה" או במנהיג הקהילה. נוצרו הנהגות חדשות, ואלו, בהיעדר תמיכה מסורתית, פנו לתקף את החלטותיהן האישיות והציבוריות בסמכות המדעית - בנתונים שנתפסו כעובדות קשיחות שאין לערער עליהן (House, 1994).

כמו מדענים, מעריכים משתיתים את טיעוניהם על עובדות (House, 1994), וכך עוד משנות השלושים של המאה העשרים נתפס תחום הערכת התכניות כתחום דעת מקצועי. תחום זה כולל, לפי פאטון (Patton, 1996), ידע טכני ספציפי (למשל שליטה בסטטיסטיקה) ומחויבות ליצירת ידע וכישורים ייחודיים, כגון תקשורת, המשגה, ייעוץ, תחכום ארגוני ויכולת ביטוי בכתב ובעל פה. מרטנס (Mertens, 1994) מבחינה בין שלושה תחומים בגוף הידע הייחודי שנדרש להערכה: (א) ידע ספציפי להערכה: תאוריות ומודלים של הערכה, הנחות פילוסופיות; (ב) שיטות מחקר; (ג) ידע בתחומים נושקים: מנהל, עסקים, תקשורת, פסיכולוגיה, פילוסופיה, מדע המדינה, כלכלה ואנתרופולוגיה.

בזכות מעמדם של המעריכים, במאה העשרים פוליטיקאים רבים נעזרו בהם להצדקת החלטותיהם. הראשון להצדיק את החלטותיו בנתוני הערכה היה נשיא ארצות הברית ג'ון פיצ'רלד קנדי (ג'ק קנדי), עוד בשנות החמישים של המאה העשרים, בתפקידו כמושל מסצ'וסטס. קנדי, בתפקידו כמושל מסצ'וסטס, התנה מתן כספים לחינוך ולתכניות חברתיות בנתונים שקיבל מתכניות הערכה. הוא שאף להציג לפני הורי התלמידים את החלטותיו ולהראות שהן מבוססות על נתונים מדעיים. ואכן, הוא היה הפוליטיקאי הראשון שהצליח להראות, באמצעות נתוני הערכה, שהכסף שהוא השקיע בתחום החינוך קידם את התחום.

במחצית השנייה של המאה העשרים התבסס מעמדו של תחום הערכה בתודעה הציבורית כצורה חדשה של סמכות תרבותית, שמבוססת על נתונים. בחברה המאופיינת בריבוי מערכות ערכים, פוליטיקאים התקשו לבחור בין כמה תכניות, שכל אחת מהן קידמה ערכים אחרים, ותחום הערכה וההתבססות על נתונים הקלו עליהם להציג את בחירותיהם מפני שהן נתפסות כאובייקטיביות. אף שתחום הערכה התפשט גם לשוק הפרטי, לפי האוס (House, 1993), מרבית התקציבים המופנים לתכניות חברתיות וחינוכיות מגיעים ממשלות, ולכן הן גם הלקוחות העיקריים של תחום הערכה. הערכה היא אפוא מעשה פוליטי.

תחום הערכה ממשיך להתפתח גם בשנות האלפיים. לפי אלקין (Alkin, 2004), תורמים לכך שני גורמים: האחד, ההתפתחות של המחקר החברתי מתוך כוונה לשפר תכניות, וכך לשפר את פני החברה. האחר, הצורך הגובר לתת דין וחשבון באמצעות הערכה מבוססת נתונים. לפי אלקין (Alkin, 2004), השורשים של המחקר החברתי נטועים בצורך להשתמש בשיטות עקיבות כדי להחליט החלטות נכונות. סקריון (Scriven, 1999) מסביר שהערכה עונה על הצורך להצדיק תוצאות, החלטות או פעולות של אדם או של ארגון.

לטענת האוס (1994), הטיעונים של הערכה משתנים לא רק על פי הנושא המוערך אלא גם בהתאם לקהל היעד. תכנית יכולה להיחשב טובה או רעה, לפי הקריטריונים שהמערך בוחר לבחון ונקודת המבט שהוא מאמץ. נקודת המבט והמקור להשוואה הם גורמים חשובים בתוצאה. המדיניות הכלכלית שהנהיג נשיא ארצות הברית רונלד רייגן בשנות השמונים של המאה העשרים, למשל, היטיבה מאוד עם העשירון העליון של האוכלוסייה, וכך גם הוצג בתקשורת, אך היא הרעה מאוד עם העשירון התחתון של האוכלוסייה. לכן, לטענת סקריון (Scriven, 1999), כשהמנהלים מזמינים הערכה הם שומרים לעצמם את הזכות להיות הראשונים, ולעתים היחידים, לקבוע אילו מושאי הערכה ייבדקו ולמי יופצו הממצאים. כיוון ש"ידע הוא כוח", רבים טוענים שההערכה מחזקת את המנהלים ושיש ברית בינם ובין המעריכים (Guba, 1984; 1985).

כדי להתמודד עם הקושי הזה גרין (Greene, 2005) מציעה לשים את הדגש בתחום הערכה על למידת ההקשר הרחב של השפעת התכנית ולא רק על הצדקת תוצאות. לטענתה, ההערכה צריכה להתייחס בכל שלבי איסוף המידע ועיבודו לכל הדרישות, הבקשות, הדאגות והשאלות של אלו שבאים במגע ישיר או עקיף עם התכנית. לדעת לינקולן וגובה (Lincoln & Guba, 2000), יש לאתר את תחומי העניין ואת מושאי הערכה בעזרת אנשים או קבוצות שפעולת הערכה עשויה להשפיע עליהם, ולא דווקא בעזרת המנהלים או באי כוחם. בשאלות ובנושאים שכל קבוצה מעלה יש לדון עם כל הקבוצות כדי לאסוף נתונים ומסקנות. בשיטה זו מושאי הערכה ושאלותיה אינן רק נחלתו של המערך או של המנהל-מזמין הערכה (Goldkuhl, 1999; Guba & Lincoln, 1989), אלא של כל האנשים הקשורים בתכנית.

לסיום, תחום הערכה התפתח מאוד והיה למקצוע נפרד, שמאפשר לדון במגוון נושאים ובעיות מפתח. חוקרים רבים צופים שהתחום ימשיך ויתפתח בשנים הבאות. עדות לכך אנו רואים בעובדה שהיום מתפרסמים כתיבת עת שפיטים רבים שעוסקים בהערכה.

מקורות

- Alkin, M. C. (2004). *Evaluation roots: Tracing theorists' views and influences*. CA: Sage.
- Goldkuhl, G. (1999). The grounding of usable knowledge: An inquiry in the epistemology of action Knowledge. Paper accepted to HSS99 (Högskolor och Samhälle i Samverkan), Falun, March 16-18. Retrieved from <http://www.vits.org/publikationer/dokument/57.pdf>
- Greene, J. C. (2005). A value-engaged approach for evaluating the the Bunche-De Vinci learning academy. *New Directions for Evaluation*, 106, 27–45.
- Guba, E. G. (1984). The effects of definitions of policy on the nature and outcome of policy analysis. *Educational Leadership*, 42, 63–70.
- Guba, E. G. (1985). What can happen as a result of a policy? *Policy Studies Review*, 5, 11–16.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. (1989). *Fourth generation evaluation*. Thousand Oaks, CA: Sage
- House, E. R. (1993). *Professional evaluation, social impact and political consequence*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- House, E. R. (1994). Integrating the quantitative and qualitative. *New Directions for Program Evaluation*, 61, 13–22.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (2000). Paradigmatic controversies, contradictions and emerging confluence. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Quantitative Research* (2nd ed., pp. 163–188). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mertens, D. M. (1994). Training evaluators: Unique skills and knowledge. *New Directions for Program Evaluation*, 62, 17–28.
- Patton, M. Q. (1978). *Utilization-focused evaluation*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Patton, M. Q. (1996). A world larger than formative and summative. *Evaluation Practice*, 17(2), 131–144.
- Scriven, M. (1999). The nature of evaluation. Part 1: Relation to psychology. *Practical Assessment, Research and Evaluation*, 6(11). Retrieved from <http://pareonline.net/getvn.asp?v=6&n=11>